

UDK 811.163.42'373.21
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 16. X. 2012.
Prihvaćen za tisak 29. XI. 2012.

Ivan Kukrika
Put Tihe 4, HR-20210 Cavtat
ikukrika@mup.hr

Domagoj Vidović
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
dvidovic@ihj.hr

TOPONIMIJA SELA KOTEZI U POPOVU

Autori na temelju terenskoga istraživanja i pregleda povijesne građe obrađuju oko 300 toponimskih različenica u selu Kotezi u sjeveroistočnome dijelu Popova. U prvome se dijelu rada opisuje zemljopisni smještaj sela i iznosi kratak povijesni pregled. Osvrt na demografske prilike iznosi se u drugome dijelu rada. U trećemu se dijelu tumači ojkonom *Kotezi*, a u četvrtomu značenjski raščlanjuju ostali seoski toponimi. U petome dijelu rada toponimi se dijele prema jezičnome postanju. Iz obilja toponomastičke građe izdvajaju se vjerojatni romanski prežitci *Puč* i *Skorata*. U toponimiji su se uočavali i danas nepoznati slavenski apelativi kao što su *bit* (usp. češki *byt* 'stan') i *hrž* (usp. kajkavski *hrž* 'raž'). Od adstratnih slojeva najzastupljeniji je turski.

1. Zemljopisni položaj i mjestopis Koteza

Selo *Kòtezi* smješteno je u sjeveroistočnome dijelu Popova. Nalazi se na 423 metra nadmorske visine. Sa sjevera ga omeđuje gora Lipnica (1067 m), sa zapada brdo Repinac, s juga Popovsko polje, a s istoka gora Vranjak (1074 m). Zbog prisojnoga je položaja Sunčevim zrakama izloženo čitav dan, šljunkovito tlo (usp. toponim *Pješčine*) na padinama navedenih gora izrazito je povoljno za vinogradarstvo (usp. toponime *Vinogradine* i *Trap*), a rastresite naplavine u *Pocelju* (< **Podselje*) omogućuju uzgoj različitih poljoprivrednih kultura. Selo se sastoji od više *mahala* (zaselaka koje najčešće nastanjuju pripadnici istoga roda). Tako Bukvići i Mičete te dio Kukrika žive u *mahali* ispod crkve svetoga Nikole, dio Kukrika i Burića u dijelu sela koji se naziva Mahala, Ćorci u vrhu

sela, a zasebne mahale imaju Marići, dio Burića, Burine te Đurasovići s Bajalima. Mahale su povezane uskim uličicama, a kamene kuće odraz su jedinstvenoga popovsko-primorskoga graditeljstva.

Kotezi su bili naseljeni u pretpovijesti. Na lokalitetu *Gradina* nalazi se utvrda iz brončanoga ili željeznoga doba (Lučić 2009: 215). Ilirsku prisutnost potvrđuju gradine i grobišta razasuti po selu i okolici. O bogatome srednjovjekovnom životu u tome dijelu Popova svjedoči velika nekropola stećaka na koteškome groblju. Kotezi su, naime, smješteni na srednjovjekovnome putu koji je iz Ljubinja vodio prema Popovu i dalje na jug prema Slanome, a na jugoistok prema Dubrovniku i Cavtatu. Zbog položaja uz prometnicu Kotezima su veću važnost u odnosu na ostala popovska sela davali i Osmanlije te su Kotezi jedino veće popovsko selo u kojemu su tijekom čitave osmanlijske vlasti sve do 1980-ih godina u znatnijoj mjeri bili nastanjeni muslimani.¹ Po službenim popisima koji se provode od konca 19. st. u selu su katolici uvijek bili većina uz određen udio muslimana i pravoslavaca. Kotezi su jedino popovsko selo u kojemu je sačuvana džamija². Nije poznata godina njezine gradnje, ali se drži najstarijom u jugoistočnoj Hercegovini. Izgradio ju je po predaji Mujo Kotezlija (Nametak 1940: 120). Godine 1648. Kotezi se spominju među popovskim naseljima koje je poharala kuga, a druge su se dvije epidemije najvjerojatnije dogodile 1677. i 1764. Po izvješću providura Dolfija u Kotezima je 1696. godine serdar Damjan Kadijević osvojio tri osmanlijske utvrde s 60 vojnika (Nikić 1988: 143). Popovo se tada nakratko našlo pod mletačkom upravom.

Godine 1335. spominje se Gradoje Čihorić iz Koteza u Popovu sa svojim ljudima (Jireček 1952: 281). To je prvi dosad poznati spomen sela. 15. srpnja 1415. godine spominje se Branko Bogunović³ (*Brancus Bogunouich*) iz Koteza (*villa dicta Cotesi*) koji se obvezao na dvogodišnju službu kod dubrovačkoga vlastelina Junija de Croxi (DAD 40/191). Godine 1464. spominje se voj-

¹ Stalno naseljenih muslimana danas u Popovu još ima samo u zaseocima Paraunići i Vojevići, a u 17. i 18. st. u znatnijoj su mjeri nastanjivali Dodanovići i Dračevo (nemamo podataka o njihovoj brojnosti), Dubljane (ondje su činili šestinu stanovništva) i Čvaljinu (činili su oko desetine stanovništva). Muslimana je po predaji bilo i u Korlatima i Veljoj Međi, a u ostalim su selima uglavnom bili posjednici (rijetki se muslimani spominju u kasnijim popisima u Drijenjanim, Orašju, Ravnome i Zavali). Udio muslimana u stanovništvu Popova nikad nije dosegnuo ni približno 10% unatoč tvrđnjama nekih povjesničara (poput Hivzije Hasandedića 1990: 281) da je u Popovu bilo oko 800 muslimanskih kuća. O tome svjedoče i izvješća popovskih župnika i trebinjskih biskupa koji se često žale na popravoslavljivanje svojega vjermičkog puka, a vema rijetko na islamizaciju.

² Džamija je postojala i u selu Dračevo, ali je srušena oko 1890.

³ Bogunovići danas nastanjuju Bačinu, a u prošlosti ih je bilo i na Visu gdje su kao izbjeglice pred Osmanlijama mogli dospjeti upravo iz Koteza. Sličan je put i komiških Mardešića koji su se najvjerojatnije s Drijena preko Gradca u Makarskome primorju doselili na Vis.

voda Vladislav Hercegović (1426./1427. – 1490.) iz velikaške obitelji Kosača kao posjednik Trebinja, Ljubomira, Fatnice, Bileće, Cernice, Uskoplja, Kamenoga Brda, Bioče, Grebaca, Torića, Mićevca, Slavogostića, Ledenica i Koteza (HBL 7: 665). O Popovu kao žitorodnu kraju svjedoči i dokument od 17. lipnja 1501. godine u kojemu je zabilježeno kako Ivan Radivojević iz Dubljana i Milorad Miošić⁴ iz Koteza (*Milorad Miossich di Chotesi*), zabrani Dubrovačke Republike unatoč, ugovaraju prodaju pšenice jare s četvoricom Sočana (stanovnika Osojnika; Sivrić 2007: 85). Po predaji je Popovom u 15. st. vladao jedan pop (dijecezanski svećenik) koji je stradao u Koteškim klancima. S obzirom na to da su složene vjerske prilike u Popovu opširno obrađene, ističemo tek da je Koteška vala najistočnije veće područje nastanjeno katolicima u sjevernome Popovu. Naime, sela su sa sjeverne strane Popovskoga polja u većoj mjeri bila izložena popravoroslavljivanju i zbog toga što su pola godine zbog poplava⁵ u navedenome polju bila potpuno odvojena od južnoga Popova koje je prometno i kulturološki uvijek bilo naslonjeno na Dubrovačko primorje te su ga i u razdobljima nedostatka svećenika u Hercegovini pohodili slanski franjevci i župnici iz susjednih primorskih župa. Upravo je stoga opstanak katolika u tome dijelu Popova gotovo nevjerojatan. Istočnije od sela u Koteškoj vali sve do Trebinja katolici su od 17. st. do danas nastanjivali u većoj mjeri samo Dubljane (iz kojih su Hrvati protjerani nakon Drugoga svjetskoga rata), dok su katolici koji se spominju u Dračevu i susjednome Lugu (poglavito u Diklićima i Žakovu) iseljeni ili popravoroslavljani. Opstanak katolika i Hrvata u Koteškoj vali i Dubljanima može se zahvaliti samo nevjerojatnoj ustrajnosti, ali i gospodarskomu napretku koji su u prvoj polovici 20. st. donijeli povratnici iz Sjedinjenih Američkih Država. Spomenimo i to da se pravoslavna crkva svete Varvare u Strujićima spominje 1664. s tim da se navodi da se nalazi u Kotezima (Bešliagić 1966: 22). Strujići su se u srednjovjekovlju i ranome novom vijeku smatrali dijelom Popova. Po načinu se gradnje crkvu sv. Varvare uspoređuje s dubrovačkim i bračkim srednjovjekovnim crkvama, ali i današnjim crkvama na Orahu (sveta Tekla) i Dubljanima (sveti Juraj) za koje se pouzdano zna da su bile katoličke (Ševo 2002: 209, 211). Sveta je Barbara inače zaštitnica rudara, a u Kotezima nahodimo i toponime *Rudača* i *Rudno polje* (koji se, doduše, mogu povezati i s pridjevom *rud* ‘crven’). Upravo je zbog načina gradnje crkve (»rijetka u pravoslavnome graditeljstvu na Balkanu«; SG BiH 19/8) i činjenice da je teško povjerovati da su katolicima veoma napućena sela Koteške vale (Kote-

⁴ Miošići se sele u Brist u Makarskome primorju.

⁵ Zanimljiv je opis Popovca koji je u Veneciji mjesnomu stanovništvu objasnio da potječe iz kraja u kojemu se zimi plovi po moru i lovi riba, a ljeti se na mjestu toga mora sije žito (Pamučina 1976: 82).

zi, Do i Prhinje) bili bez ijedne katoličke bogomolje do 1882. (kad je u Kotezima izgrađena katolička crkva sv. Nikole, a blagdan sv. Nikole kao krsnu slavu drže svi katolici i pravoslavci Bakotići) moguće pretpostaviti da je crkva nekoć bila katolička poput današnjih pravoslavnih a nekoć katoličkih crkava u Čvaljini, Dračevu, Dubljanima i Zavali. Naime, srednjovjekovne katoličke crkve imala su i znatno manja popovska sela od Koteza. Početkom 20. st. u selu je otvorena Pučka škola “Petar Zrinski” (izgrađena 1908.). Ukidanjem željezničke pruge kroz Popovo 1976. opstanak je u tome kraju postao nemoguć te se većina Kotežana seli prema Dubrovniku. U studenome 1991., nakon velikosrpskoga zaposjednuća sjevernoga dijela Popova, u Kotezima je ostalo 13 Hrvata, a u lipnju 1996. tek dvoje. Selo je administrativno pripalo srpskome bosansko-hercegovačkom entitetu te je time povratak raseljenih i moguće oživljavanje čitavoga kraja onemogućeno. Zahvaljujući u prvome redu trudu Ivana Kukrike⁶ od zaborava je otrgnut dio bogate onimijske baštine koja je zapisana doslovce u posljednji čas. U ovome se radu obrađuje oko trista toponimskih različenica, a Ljubo Mićević prikupio ih je 1930-ih godina četrdesetak.

U 20. st. među stanovnicima Koteza spominju se katolički rodovi Bukvić, Burić (zabilježeni i kao Matkovići), Čorak, Đurasović, Kukrika, Marić i Vuličević. U ravanjskim maticama spominju se još i izumrli katolički rodovi Dobroslavić (od kojih potječu Kukrike), Milošević, Morić/Moro i Rodić. U maticama župe Lisac kao stanovnik se Koteza spominje Miho Krmeković Ivanov (MKŽL: 9), a 1659. isti Miho i njegova mati Marija (MKŽL: 68). Iz upisa nije posve razvidno je li riječ o Kotezima u Popovu ili u Dubrovačkome primorju. Katolički su mletački nadarenici 1694. – 1695. bili braća Vučeta, Josip, Matija i Nikola Đurić, Grgur i Petar Dragobratović, Petar Bunčić, Petar Mitrov, Mileta Mitrović, Boško Ostojić, Ilija Batešina, Mato Tunilić, Andrija Bubić, Boško Kojić, Sabo Kukica te Marko Bračević (Hrabak 1985: 39). Pravoslavni su rodovi koji su nastanjivali Koteze u 20. st. Bajalo, Bakotić, Bogdanović i Mičeta. Po predaji su Koteze nastanjivali i Šešelji za koje se ne zna jesu li tada bili katolici ili pravoslavci te koji su se odselili u Muharevu Ljut. Pravoslavni su mletački nadarenici 1694. – 1695. bili Mihajlo Radivojević, Đorđe Miranović i (možda) Milutin Jovanović. Od muslimanskih obitelji do danas su u selu ostali Burić (potječu od katolika Burića), a nakon 1950. u Kotezima su od muslimanskih obitelji živjeli i Cigići i Kajmovići (koji se spominju u povijesnim vrelima od konca 17. st.). Ranije su izumrli Bojčići (preselili su se u Tursku nakon Drugoga svjetskoga rata), Hadžići (preselili su se u Ljubinje), More (očito potječu od

⁶ Podatke je u najvećoj mjeri prikupio od pok. Marka Kukrike (1931. – 2010.), izvrsnoga poznavatelja rodova i običaja ne samo Koteza, nego čitavoga kraja u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke.

Mora/Morića katolika), Peševi (preselili su se u Muharevu Ljut) i Šeraci (preselili su se na Miljenoviće). Među muslimanskim se posjednicima čije je zemljište bilo dodijeljeno mletačkim nadarenicima 1694. i 1695. spominju Avdo Ćorac, Abdija Hajmović (vjerojatno Kajmović), Iso Musinović, Alić Ćoro, Ahmed Sijerak, Hasan Uremović zvani Basadirić (možda Bašadurić), Ahmed Serbalalo, Mustafa Salihodžić, Alija Avdilošić, Husein Duraković, Mehmed-paša Pirijić drukčije Smiljanić, Durak Velić, Hasan Mize, Mahuma Pristavić, Mustafa Durak, Alija Kodžić, Osman Tulum Mujezinović, Osman Kovačević, Ibrahim Moro, Orudž Smailović, Tabak Mehmed Žunić, Ahmed Bubić, Đuzel Mehmed i Mehmed Memutov (Hrabak 1985: 38–39) Iako je muslimanskih posjednika u Kotezima bilo veoma mnogo, samo su Kajmovići u Kotezima ostali do Drugoga svjetskog rata. Ibrahim Moro je pak vjerojatno jedan od rijetkih islamiziranih pripadnika toga roda, a s obzirom na to da se uz njega spominje i udovica Ljiljana, lako je moguće da je upravo on prvi pripadnik roda Moro koji je promijenio vjeru, ali se vjerojatno iselio jer se u kasnijim povijesnim vrelima More navode isključivo kao katolici.

2. Osvrt na demografske prilike

Iako prve pouzdane podatke o stanovništvu Koteške vale dobivamo tek koncem 15. st., može se pretpostaviti da je to područje dijelilo sudbinu ostatka Popova, tj. da ga je do osmanlijskih osvajanja uglavnom napućivalo katoličko stanovništvo. Pravoslavlje se na istočnu Hercegovinu počelo širiti još koncem 12. st. O doseljavanju srpskoga pravoslavnog stanovništva u istočnu Hercegovinu svjedoči i osmanlijski popis iz 1475. – 1477. Zanimljivo je da se u tome popisu osim muslimana i Vlaha izdvajaju isključivo Srbi. Tako se u gatačkoj nahiji za sela Radinovići, Nedanići, Lukovica i Tihovo (Aličić 1985: 602) navodi da su staništa Srba⁷, a za sela se u počiteljskoj nahiji navodi da su opustjela te da ih drže Vlasi (Aličić 1985: 605). Hrvatska se pak sela u istočnoj Hercegovini ni na koji način ne izdvajaju. U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovina* navode se sela Kotezi, Priminje (možda Prhinje) i Čajrovina⁸ u Popovu (u posjedu Ise, dizdara tvrđave Počitelj) koja su bila uništena tijekom popisa

⁷ Treba, dakako, imati na umu i činjenicu da je apelativ *serb* označivao ratara, no ratarskih je sela teško moglo biti u izrazito stočarskome gatačkom kraju.

⁸ Vjerojatno je riječ o jednome od napuštenih sela u Koteškoj vali, možda je riječ čak i o Strujićima. Naime, iako se selo Strujići spominje u osmanlijskome popisu iz 1475. – 1477., teško je povjerovati da je riječ o popovskim Strujićima jer je najveće selo u Popovu po tome popisu bio Orahovi Do s 23 kućanstva, a navedeni su ih Strujići po navedenome popisu imali 47. Osim toga, Strujići koji se spominju u osmanlijskome popisu smještaju se u Dabarsku nahiju koja se prostirala sjeverno od Stoca.

te se navodi da stanovnici tih sela tijekom popisa borave na jednome mjestu. U navedenim je trima selima tada bilo 14 kućanstava te trojica neoženjenih muškaraca. U popisu se spominju *Ratko, sin Milata, Dobrač, sin Miluta, Mišša, sin Radiča, Živko, sin Vukice, Lukač, sin Radmana, Dragić, sin Radmana, Branilo i Dobrilo, sinovi Zada, Radoje, sin Mirosala, Radilo, sin Mirosala, Đurađ, sin Radibrada, Božidar, sin Radonje, Božičko, sin Radonje, Milorad, sin Radosala, Mrđan, sin Ratka i Radić, sin Ratka*. U popisu se navode i dva vinograda *Grkodol* i *Čalovina* (Aličić 1985: 484–485). Na temelju demografskih pokazatelja procjenjujemo da je u navedenim trima selima živjelo oko 140 stanovnika. Kotezi se ne spominju u popisima katolika iz 17. i 18. st., no da su bili naseljeni svjedoče podatci o epidemijama kuge. Prve pouzdane podatke o stanovništvu Koteške vale dobivamo tek tijekom austrijske uprave u Bosni i Hercegovini. Službeno je naselje Kotezi 1879. godine obuhvaćalo same Koteze te Do, Dodanoviće, Prhinje i Strujiće te je imalo 512 stanovnika, od čega 319 (62,30%) pravoslavaca, 164 (32,03%) katolika i 29 (5,66%) muslimana (izračun prema Popis 1879: 118). Godine 1895. u Koteškoj je valj živjelo 666 stanovnika, od čega 409 (61,41%) pravoslavaca, 228 (34,23%) katolika i 29 (4,35%) muslimana (izračun prema Popis 1895: 536–537). Ljubo Mićević (Filipović-Mićević 1959: 72) donosi podatke o broju i vjerskoj pripadnosti popovskih kućanstava. U Kotezima je bilo 47 kućanstava, od čega 26 (55,32%) hrvatskih, 11 (23,40%) muslimanskih i 10 (21,28 % srpskih). Uoči Drugoga svjetskog rata u Kotezima je živio 321 stanovnik, od čega 213 (66,36%) Hrvata, 59 (18,38%) Bošnjaka i 49 (15,26%) Srba. U Drugome svjetskom ratu i poraću stradalo je u Kotezima čak 45 Hrvata (Puljić-Vukorep-Bender 2001: 407), tj. 21,13% od predratnoga broja. Ratna su stradanja pripadnika drugih naroda bila mnogo manja i u apsolutnim i u relativnim brojkama. Naime, žrtve su Drugoga svjetskog rata i poraća među Bošnjacima činile 5,08%, a među Srbima 6,12%. Posljedice su ratnih stradanje bile razvidne već po popisu iz 1948. kad je broj stanovnika Koteza smanjen gotovo za polovicu (godine 1941. u Kotezima je živio 321 stanovnik, a 1948. samo 185 stanovnika). Do popisa iz 1971. broj se Kotežana smanjuje na samo 110 ponajviše zbog posljedica agrarnih reformi koje najviše pogađaju stočare.⁹ Ukidanje pruge godine 1976. godine dodatno ubrzava odseljavanje te u Kotezima ostaje samo 50 stanovnika (od čega 38 Hrvata, 10 Srba i 2 Bošnjaka), a po popisu iz predratne 1991. godine u selu ostaje samo 22 stanovnika, od čega 16 Hrvata i 6 Srba (SBiH 256–257). Od 1938. do 1991. broj je stanovnika u Kotezima pao za više od osam puta, dok je istodobno broj stanovnika Koteške vale pao četiri puta te su Kotezi od najmnogoljudnijega naselja u tome dijelu Popova postali najraseljenijim. Ratna su stradanja samo ubrzala odseljavanje

⁹ Kotežani su stoku gonili na Zelengoru.

te danas u selu živi tek šest starijih osoba. U Republici Hrvatskoj po popisu iz 1991. žive 102 osobe rođene u Kotezima (SBIH 257), od kojih većina stanuje u Dubrovniku, a u Koteškoj vali, koja je pripala srpskomu bosanskohercegovačkom entitetu, živi samo dvadesetak uglavnom starijih Hrvata.

3. Ojkonim Kotezi

Ojkonim *Kòtezi* dovodi se u svezu s apelativom *koteza* kojim se označuje poljska kućica, pastirska nastamba ili tor. U praslavenskome je apelativ *kotъcb* označivao opletenu ogradu ili pregradu. U crkvenoslavenskome pak bilježimo srodan apelativ *kotъcb* ‘kavez’, u hrvatskome je *kotac* ‘mjesto u kojemu se drže i hrane domaće životinje (svinje)’, u staropoljskome apelativ *kocieć* ‘ograđeni prostor za domaće životinje’ (Borys 2006: 143), u slovenskome je *kotec* ‘ograđen prostor na rubu svinjca’, a u ruskome dijalektizam *kotéc* i ukrajinski *kotéc* označuju pregradu za ribolov (REW 4: 644).¹⁰ Danas je apelativ *koteza* posve nepoznat u Popovu, ali je zabilježen u sjevernoj Dalmaciji.¹¹ U 18. i 19. stoljeću bilježimo i lik *Koteze*. Ojkonim *Kotezi* nahodi se i kod Lisca u Dubrovačkome primorju (samo petnaestak kilometara južno od popovskih *Koteza*¹²), u okolici Vrgorca, kod Gvozda, u šibenskome zaleđu i nekoliko kilometara sjeverno od Bugojna. U samim Kotezima veoma je zanimljiv oronim *Bit*, brežuljak između *Koteza* i *Orašja*. Naime, on se dovodi u svezu s glagolom **byti* ‘stanovati’ te bi mogao označivati mjesto stanovanja ili pak pastirski stan (usp. češki *byt*¹³ ‘stan’). U popovskoj su toponimiji česti odrazi stočarskoga načina života (npr. *Obori*, *Staništa*, *Torić* itd.). Izdvajamo ojkonim *Kòrlati* u kojemu se odrazio apelativ *korlat* istočno od *Koteza*. U zadarskome zaleđu apelativ *korlat* označuje obor. Na širem području nahodimo i druge stočarske toponime kao što su *Kotar* (< *kotar* ‘poljska kućica’), *Katuništa* (< *katun* ‘tabor ili selo u kojemu žive pastiri; vlaška upravna jedinica’), *Plana* (< *plana* ‘pašnjak’) i *Paškula* (usp. tal. *pascolo* ‘pašnjak’). Zbog razmjerno kasnoga spomena ojkonima (14. st.) i stočarskoga okruženja u kojemu je ojkonim *Kotezi* nastao moguće je da je riječ o vlaškome prežitku (usp. rum. *coteț* ‘staja, pastirska koliba’).

¹⁰ Na pomoći u pronalasku istovrijednih potvrda u slavenskim jezicima zahvaljujemo Tijmenu Pronku i Dubravki Ivšić. Ako sam što god krivo shvatio, oni za to nisu krivi.

¹¹ Na podatku zahvaljujemo Ankici Čilaš Šimpraga.

¹² Zanimljivo je da se kod Trebinja nalazi selo Staro Slano, a u Dubrovačkome primorju obalno naselje Slano te da kod Ljubinja postoji Neum Kula, a u hercegovačkome dijelu Zažablja gradić Neum.

¹³ Usp. oronim *Velebit*. Opširnije o toponimima koji se povezuju s glagolom *byti* vidi u Šimunović 2010: 238. Akademiku Šimunoviću zahvalni smo na mnogim primjedbama koje su ovaj rad bitno popravile.

Etnici: *Kòtežanin, Kòteška*

Ktetik: *kòteškī*

4. Značenjska razredba toponima

4.1. Toponimi motivirani geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta

4.1.1. Zemljopisni nazivi u toponimiji (toponomastički apelativi i izvedenice)

4.1.1.1. Toponomastički nazivi: *Dô* (< *do* ‘udubina u kršu’), *Dòlovi*, *Gâz*, *Hrta* (< **Hrpta* < *hrbat* ‘greben’), *Kòsa* (< *kosa* ‘litica’), *Kòteškā lúka*, *Kòteškā vāla*, *Lúka*, *Lùža* (< *luža* ‘mokrina’), *Plátno* (usp. *plat* ‘zaravan’ + -*нь*), *Rùdina* (< *rudina* ‘zelena zaravan u kršu’), *Strùge* (< *struga* ‘jaruga, prokop’), *Sùćeska* (usp. *sutjeska* ‘tjesnac’), *Tòčilo*.

U koteškoj toponimiji odrazili su se apelativi koji se odnose na morfologiju krša (*do*, *luka*, *rudina*, *plat*, *sutjeska*), hidronimijski apelativi i nazivi blatišta (*gaz* ‘pregaz’, *luža* ‘mokrina’, *struga* ‘jaruga’ i *točilo*) te oronimijski apelativi (*hrbat*, *kosa*). Zanimljivo je da je apelativ *vala* u Popovu gotovo posve istisnuo apelative *dolina*, *luka*, *prodolina*, a djelomično čak i *polje*. Istiskivanje apelativa *luka* dogodilo se i u 20. st. Tako se čak i *Popovsko polje*, koje se još u prvoj polovici 20. st. nazivalo i *Krivom lukom*, često naziva *Popovskom valom* ili samo *Valom* (usp. Vidović 2010: 292). U istome se razdoblju *Kotešku valu* nazivalo *Koteškom lukom*, dok je danas potonji toponim gotovo posve iščezao iz uporabe.

4.1.1.2. Toponomastičke metafore: *Dòvrata* (usp. *dovratak*), *Gùbica* (< *gubica* ‘usta’), *Kàpa* (< *kapa* ‘brdo ili gora do čijega vrha doseže snježni pokrivač’), *Kòva* (< *kova* ‘vjedro’ < tur. *kova*), *Krèveti* (< *krevet* ‘postelja’ < tur. *kerevet*), *Kùk*, *Líce* (< *lice* ‘brdo okrenuto prema suncu’), *Lòpata*, *Nà Letvama*, *Navítak* (< *navítak* ‘pređa navijena na vratilo’), *Obòdine* (< *obod* ‘vanjski dio brda’¹⁴), *Porèbruša* (: *rebro*), *Rúda* (usp. *rudo* ‘drvena poluga na zaprežnim kolima’), *Ždrijélo* (< *ždrijelo* ‘uski prolaz’).

¹⁴ Apelativ *obodina* u Neumu, Vidonjama i Dobranjama označuje i obradivo zemljište “u rupi” na većoj nadmorskoj visini.

Izvori su toponimijskih metafora raznoliki. U koteškoj toponimiji najčešće su se odrazili nazivi dijelova tijela ljudi i životinja (*gubica, kuk, lice, rebro, ždrijelo*), naziva komada namještaja (*dovrata, krevet*), oruđa i strojeva (*lopata, navitak*), predmeta iz svakodnevne uporabe (*kova, letva*), dijelova vozila (*ruda*) te odjevnih predmeta i njihovih dijelova (*kapa, obod*).

4.1.2. Toponimi s obzirom na razmještaj, oblik i izgled tla ili vode

4.1.2.1. Toponimi prema smještaju zemljopisnog objekta: *Čèline* (< *čelo* ‘mjesto okrenuto prema suncu’), *Dnà, Kûčje* (usp. *okuč* ‘okuka’), *Pòglèd, Sàmica, Srijède, Vrtānjka* (usp. *VRTIJELJKA* ‘mjesto jakim udarima vjetra’ < *VRTIJE-TI*), *Vr̃gorac, Zāputnice*.

Toponimi *Pogled* i *Vrgorac* odražavaju smještaj zemljopisnoga objekta te su srodni toponimima *Zrin, Ozirna* ili *Prozor*.

4.1.2.2. Toponimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla (izravni i metaforični): *Bèzdan, Dèbelā ljūt* (< *ljut* ‘kamen živac’), *Dùbokī dō, Kračètina* (: *kratak*), *Krivača, Krīvā dōlina, Kŕnja* (< *krnji* ‘okrhnut’), *Okrùglica, Pròpāst* (< *propast* ‘provalija’), *Pùklī kùk, Ràvnī dō, Rùpa, Rùpnī dō, Šùpljā ljūt*.

Većina je toponima iz ove skupine pridjevskoga postanja. Pridjev *kriv* u brdskome dijelu Popova najčešće označuje mjesta nepogodna za obradu, a u Popovskome polju zemljopisne objekte koji se nalaze na lijevoj obali Trebišnjice ili rukavce te rijeke.

4.1.2.3. Toponimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode: *Crvenē lōkve, Gr̃ma, Grūde* (< *gruda* ‘okruglast kamen’), *Hrèber* (< *hreber* ‘bijeli pijesak’¹⁵), *Kàmenī dō, Pijésak, Pištālica, Pjèšćine, Prljuge* (< *prljuga* ‘loša zemlja’), *Stijēne, Vrānjak*.

Među toponimima iz ove skupine izdvajamo hidronim *Crvene lokve*. Naime, crvena boja nastaje procjeđivanjem voda bogatih mineralima kroz pukotine stijena (Marijanović i dr.¹⁶ 2011: 92). I dok toponimi *Prljuge* u Donjoj Hercegovini označuju loša zemljišta, toponimi *Krotuša* (primjerice u Hodovu) i topo-

¹⁵ ARJ (3: 60) navodi pridjev *hrebeljav* ‘koji je pun hridi, kamenja, divlji’.

¹⁶ U navedenom se radu izdvajaju četiri skupine toponima koji sadržavaju pridjev *crven*: 1. mineralna tijela, nakupine i pojave svijetložutom do jarko crvenom bojom; 2. stijene svijetložute do jarko crvene boje; 3. pukotine nastale uglavnom nakon većih oborina ili potresa; 4. pećine, ostatci starih vodotoka i crvenica. Autori naglašuju kako postoje geomorfološki razlozi za nastanak toponima Crvena Hrvatska i toponima motiviranih pridjevom crven u međuriječju Neretve i Bojane (Marijanović i dr. 2011: 94–95).

nimi motivirani osnovom *měľb* ‘pijesak’ (npr. *Miline*, *Miluša*) obično označuju plodne njive.¹⁷ Zanimljiv je i toponim *Grma* vjerojatno usporediv s toponimima *Grma* u Sutivanu na Braču i u Makarskoj te čestim toponimima *Garma* na sjevernodalmatinskim otocima i priobalju. Na Braču je *grma* usjedlina uz more (Šimunović 2006: 162), u Makarskoj hridina (Škrabić 2012), a u sjevernoj Dalmaciji ‘strma uvalica, procjep u obalnoj stijeni’ (Skračić i Jurić 2004: 164). U Kotezima je *Grma* šumovit i plodan predio u gori Lipnici.

4.1.3. Toponimi određeni položajem/odnosom prema drugim toponimima: *Dóčine*, *Dolinice*, *Dònjā čātrnja*, *Dònjā vlāka*, *Dònjē ògrade*, *Dònjī pūt*, *Gòrnjā čātrnja*, *Gòrnjā vlāka*, *Grěčice dònjē*, *Grěčice gòrnjē*, *Grmica*, *Iza Kulē*, *Između vřtā*, *Jāmice*, *Lòkvice*, *Lùčine*, *Lùkača*, *Mālā Bāba*, *Mālā čātrnja*, *Mālā glāvica*, *Mālā klačètina*, *Mālā rāskrsnica*, *Mālā rùpa*, *Mālā strāža*, *Měđukūcje*, *Međuvřti*, *Nāvřh dūbravē*, *Niz Pijėsak*, *Nòvā čātrnja*, *Pòbrežnice*, *Pod Dònjīm pútom*, *Podgrādine*, *Pod grédōm*, *Pòdlāz*, *Pod Lāzom*, *Pod Lòpatōm*, *Podravaštāci*, *Podrèpinac*, *Podùbravice*, *Pogrīmčje*, *Potpěcina*, *Pòviše Bābē*, *Prėhan* (< **Prethan*), *Pūč* u *Grmic*i, *Rùpe* u *Grādinam*, *Rùdinica*, *Rùdnō pòlje*, *Srědnjā glāvica*, *Stārō*, *Uz Hārem*, *Uz Mějtef*, *Vèlikā Bāba*, *Vèlikā čātrnja*, *Vèlikā dōlina*, *Vèlikā glāvica*, *Vèlikā klačètina*, *Vèlikā lāstva* (< *lastva* ‘zaskok’), *Vèlikā rāskrsnica*, *Vèlikā rùpa*, *Vèlikā strāža*, *Zāstružnice*, *Zāvřsnice*.

Dvorječni se odnosni toponimi najčešće tvore od pridjeva i imenice (npr. *Velika čātrnja*), pri čemu se odnos među samim toponimima najčešće iskazuje antonimnim parovima pridjeva, pri čemu antonimni par *gornji* – *donji* izražava prostorne¹⁸, *mali* – *veliki*¹⁹ (drugdje u Popovu i *velji*) kvalitativne, a *stari* – *novi* vremenske odnose.²⁰ Antonimni su nizovi najviše tročlani (*mali* – *srednji* – *veliki*²¹) zbog znatnoga ograničenja mogućnosti stupnjevanja antonima u toponimiji (Frančić i Mihaljević 1997–1998: 88). Postoje i toponimi kod kojih antonimna sastavnica izostaje (tj. ona je \emptyset ²²). U Popovu je, kao i na Braču, u tvorbi toponima najučestaliji prijedlog *pod* koji označuje mjesto pod proplankom koje je pogodno za obradu (usp. Šimunović 2004: 203). Veliko slovo na drugome članu toponimijske sintagme (bila ona dvorječna ili višerječna) znak je da je u mjesnoj toponimiji uščuvan i toponim kojima su antonimni toponimi mo-

¹⁷ Na podatku zahvaljujemo don Ivici Puljiću i don Zdravku Ivankoviću.

¹⁸ Antonimni par *gornji* – *donji* susrećemo kod dvočlanih toponima (npr. *Donja čātrnja* i *Gornja čātrnja*). U ojkonomiji pridjev *gornji* označuje uvijek položaj na višoj nadmorskoj visini, a u Popovskome polju pridjev *donji* označuje područje bliže *Zablatku* (Hutovu).

¹⁹ Primjerice, *Mala rupa* / *Velika rupa*.

²⁰ Primjerice, *Nova međa* / *Stara međa*.

²¹ Primjerice *Mala glavica* / *Srednja glavica* / *Velika glavica*.

²² Tako je, primjerice, u odnosu *Lastva* i *Velika lastva*. Ne nahodimo toponim **Mala Lastva*.

tivirani (npr. *Lastva* i *Velika lastva*). Prostorni se odnosi u jednorječnim istokorijskim toponimima iskazuju prefiksima *među-* (*Međuvrti*), *po(d)-* (*Pogrmičje*, *Potpolača*), *pre(d)-* (*Prehan*), *pod-* (*Potpolača*), *za-* ‘iza’ (*Završnice*). Česte su i prijedložno-imeničke sveze (npr. *Navrh dubrave*, *Uz Harem*, *Uz Mejtef*) koje upućuju i na postojanje toponima koji više nisu u uporabi.

4.1.4. Toponimi motivirani nazivima biljaka: *Àvtenī dō²³* (< *avtika* ‘bazga, Sambucus’), *Àvtenī dōlac* (usp. *Avteni do*), *Būsin dōlina* (< *bus* ‘zarasli predio’), *Drāče* (< *drača* ‘Paliurus spina-christi’), *Drāčeva nĵiva*, *Drēnovī dōlac* (< *drijen²⁴* ‘Cornus mas’), *Drijēnci*, *Dūbrave* (< *dubrava* ‘bjelogorična šuma’), *Gāj* (< *gaj* ‘uzgojena šuma’), *Grābovica* (< *grab²⁵* ‘Carpinus orientalis’), *Gustēžine* (< *gustež* ‘gusta šuma’), *Jagōdnjača* (usp. *jagodnik* ‘planika, Arbutus unedo L.’), *Jāsēn* (*jasen²⁶* ‘Oleaceae Fraxinus’), *Klijēni* (< *klijen²⁷* ‘Acer campestre’), *Kljēnak*, *Krīvā krūška* (< *krupka* ‘Pyrus’), *Kūpinovica* (< *kupina* ‘Rubus ulmifolius’), *Līpnica* (< *lipa²⁸* ‘Tilia’), *Lovōričin kāk* (< *lovor* ‘Laurus nobilis’), *Ōrasi* (< *orah* ‘Juglans’), *Počīvalī gřm*, *Serēnica* (usp. *serenak* ‘vrsta trave, Satureia’) *Smrijēk* (< *smrijek* ‘Juniperus oxidendrus’), *Šīp* (< *šip-* ‘Punica granatum’), *Trņovače* (< *trn²⁹* ‘Prunus spinosa’), *Zēčijī brk* (< *zečji brk* ‘preslica, Equisetum’).

U koteškoj su se toponimiji odrazili mnogobrojni apelativi koji upućuju na postojanje raznorodnih vrsta stablašica (*drijen*, *jasen*, *kljen*, *kruška*, *lipa*, *lovor*, *orah*, *smreka* i *šipak*). Znatno su zastupljeni i odrazi naziva različitih grmolikih biljaka (*avtika* ‘bazga’, *drača*, *jagodnjak*, *kupina* i *trn*). Rjeđi su odrazi naziva biljnih zajednica (*dubrava*, *gaj* i *gustež* ‘gustik’) te žitarica (*hrž*). Očuvan je i mjesni lik za *preslicu* (*zečiji brk*), ljekovitu biljku koja pomaže u liječenju bubrežnih bolesti. Od *serenka* su se pak dobivala eterična ulja. U istočnoj Hercegovini nalazimo odraze više apelativa kojima se označuje bazga: *Avtovac* (naselje kod Gacka; usp. *avtika*), *Habatnica* (naselje kod Stoca; usp. *habat* ‘bazga’), *Hodbina* (naselje kod Mostara; usp. *hobdeni/hovdeni* ‘bazgin’), *Zenik* (to-

²³ Homonimni toponim nahodimo i u Zupcima (Vujičić 1969: 99).

²⁴ Od drenjina se nekoć činila i rakija drenovača.

²⁵ Od bijeloga se graba nekoć pržio kvalitetan ugljen za kovačke vatre, od mladica se graba izrađivala užad za vezanje snopova žita, a grabov je šušanj služio kao prostirka stoci da bi se na koncu pretvarao u stajsko gnojivo.

²⁶ Jasenovina je služila za ispitivanje je li voda pitka. U lokvu ili kamenicu stavljala se jasenova grana i ako bi pustila boju, to je značilo da je voda zdrava. Od crnoga se pak jasena dobivala crna boja kojom se bojilo vunene kabanice i pređu.

²⁷ U starim su kljenovim deblima pčelari smještali ulišta.

²⁸ Lipa je sveto slavensko stablo. Nekoć je bilo uobičajeno vjerovanje da grančica lipa štiti od groma i požara.

²⁹ Dio je toponima koji sadržavaju naziv biljke *trn* vjerojatno motiviran pučkim vjerovanjem da se crni trn (ili trnjina, *Prunus spinosa*) pušta da raste u blizini kuća kako bi se zli duhovi na njih naboli.

ponim kod Hutova; usp. *bzen* ‘bazgin’) i *Zovi Do* (naselje kod Nevesinja, a česti su i anojkonimi *Zovi do*, *Zovlja njiva* i slično).

4.1.5. Toponimi motivirani nazivima životinja: *Golubnjača*, *Gřlica*, *Kõnjev dõ*, *Õrlova grõda*, *Vũkkõ strũge*, *Vũkodõ*.

Toponimi koji se svrstavaju u ovu skupinu motivirani su nazivima ptica (*golub*, *grlica* i *orao*) te zvijeri (*vuk*).

4.2. Zemljopisna imena od drugih toponima: *Gřmičkõ brijõg*, *Lũčkõ pũt*, *Vlákina básõa*.

Unutar ove skupine odrazili su se toponimi *Grmica*, *Luka* i *Vlaka*.

4.3. Toponimi motivirani ljudskom djelatnošću

4.3.1. Toponimi prema izgrađenim objektima i zdanjima

4.3.1.1. Gospodarski objekti: *Bõt* (usp. češ. *byt* ‘stan’), *Dũcãn* (< *dućan* ‘trgovina’ < tur. *dũkkãn*), *Hãn* (< *han* ‘konačište’ < tur. *han*), *Kafõdõzĩnice* (< *kafõdõzĩnica* ‘kavana’), *Kãmĩnice* (< *kamenica*³⁰ ‘kamenito zbiralište vode kvadratnoga oblika’), *Klaõõtĩne* (usp. *klaõĩna* ‘vapnenica’), *Kokoõĩnjak*, *Kõtezi* (usp. *koteza* ‘pojata’), *Kõvãõĩnica*, *Pũõ* (< *puõ* ‘zdenac’ < dalm. *puteu* < lat. *puteus* ‘zdenac, studenac; zbiralište vode, kaljuža’).

Na ugostiteljske se objekte odnose toponimi *Dućan*, *Han* i *Kafõdõzĩnica*, na zbirališta vode *Kamenice* i *Puõ* te mnogi odrazi apelativa *õatrnõja* ‘zdenac’ koji su se odrazili među toponimima antroponimnoga postanja, na obitavališta životinja *Kokoõĩnjak* i *Kotezi*, na vapnenice *Klaõõtĩna*, a na obrtniõke radionice *Kovaõĩnica*. Među toponimima antroponimnoga postanja nahodimo i odraze apelativa kojima se oznaõuju mjesta na kojima se vrhlo i mljelo õito (*gũvno* ‘gũmno’, *mlĩnica* ‘mlin’) i spremalo õitarice *saladõ* ‘salaõ’ te vrste poljskih kuõica ili pastirskih nastamba (*Bit*, *Kotezi*) i prostor uz kuõu (*avljõa*).

4.3.1.2. Obrambeni objekti: *Dekũĩnci* (< *dekunak* ‘grudobran, prsobran’), *Grãdac*, *Grãdĩna* (< *gradĩna* ‘pretpovijesna utvrda’), *Kũla* (< *kula* ‘utvrda’ < tur. *kule*), *Kũlĩna* (< *kulĩna* ‘ruõevine utvrde’), *Sãraj grãdĩna* (< *saraj* ‘dvor’ [< tur. *saray*] + *gradĩna*), *Strãõa*.

³⁰ Dakako da pojedini toponimi koji sadržavaju apelativ *kamenica* oznaõuju i prirodna zbirališta vode.

S obzirom na zemljopisni položaj Koteza na putu koji vodi iz Bosne prema Trebinju i moru, mnogobrojni toponimi upućuju na utvrde i stražbenice.³¹

4.3.2. Toponimi prema obitavalištima te javnim prostorima i putovima: *Kùcine*, *Lâz* (< *laz* ‘uski put’), *Màhala* (< *mahala* ‘skup kuća u kojima žive pripadnici istoga roda’ < tur. *mahalle* ‘dio grada, boravište’), *Nizadân* (< *niz* + *dno*), *Pòcelje* (< **Podselje*), *Sèlišta*, *Šàtorišta* (< *šator* < tur. *çadır*).

Toponim *Šatorišta* upućuje na romsku prisutnost. U zažapskim i popovskim selima bila su određena mjesta na kojima su Romi mogli trgovati, no u selima nisu smjeli noćiti. Apelativ *međe* uz antroponim (*Dobroslavića* i *Miljušine međe*) označuje omeđine, tj. ruševine starih kuća i gospodarskih zgrada. Uz antroponime se pojavljuju i nazivi *čardak* ‘kuća na kat’, *kuća* i *ulica* ‘put unutar sela’. Toponim *Nizadan* označuje strmi put.

4.3.3. Toponimi prema gospodarskoj djelatnosti

4.3.3.1. Toponimi u svezi s poljoprivrednom djelatnošću: *Gòrješnica* (usp. *gorjeti*), *Lazètina* (< *lazina* ‘krčevina’), *Mèđe*, *Međučèreci* (< *čerek* ‘četvrtina rala’ < tur. *çeyrek* ‘komad’), *Òzìdanī dòlac*, *Pìpūni* (< *pipun* ‘dinja’), *Pòda*, *Pòdvori* (usp. *podvornica* ‘najbolja seoska njiva’), *Rèpinac* (< *repa*), *Řzanī dō* (usp. *hrž* ‘raž’), *Sàdine*, *Skòràta* (< *siccarius* ‘mjesto na kojemu se suše grane’; Šimunović 2005: 97), *Šenòkosi*, *Tràp* (< *trap*³² ‘mladi vinograd’), *Vinogradine*.

Iz ove skupine izdvajam toponim *Skorata*³³ koji bi mogao biti usporediv s toponimima *Sakarata* zabilježenim na Pagu i Rabu (usp. SiR: 71).

4.3.3.2. Toponimi u svezi s uzgojem životinja: *Kòžnjača*, *Plàndišta* (< *plandište* ‘sjenovito mjesto na koje se stoka sklanja za velikih vrućina’), *Tòrić*, *Zàgon* (< *zgon* ‘ograđeno mjesto na kojemu se okuplja stoka’).

Kao i većina Hrvata u Popovu i Zažablju i Kotežani su se bavili bisesilnim stočarstvom te su svoju stoku gonili na Zelengoru. Stoka se inače pojila na jezeru Stara, a tijekom iznimnih suša na Čvaošniku pod Čvaljinom.

³¹ Pet-šest kilometara sjeverno od Koteza nalazi se selo Obzir zabilježeno i kao Ozir. U tome je toponimu ušćuvana osnova *zreti* ‘vidjeti’ te u toponimima *Ozrna*, *Zrin* i sl. (usp. Šimunović 2005: 248).

³² Apelativ *trap* ujedno označuje i iskopanu zemlju u koju se stavlja loza, voćke ili kumpir da prezime.

³³ Na mogućnost (uz nužne ograde) da su toponimi *Skorata* i *Sakarata* srodni uputili su nas Nikola Vuletić na čemu sam mu iznimno zahvalan. Na Pagu i Rabu riječ je o ribarskome nazivu, a kako je jedna od važnijih gospodarskih grana u Popovu ribarstvo i zbog dalmatskih prežitaka zabilježenih u Hercegovine, moguće je da je i toponim *Skorata* jedan od njih.

4.3.3.3. Toponimi u svezi s ostalim gospodarskim granama: *Rùdača*.

4.3.4. Kulturnopovijesni toponimi: *Càrina* (< **Carska njiva*), *Càrskā vèlikā*, *Strašivī kùk*, *Tàmnice*.

Toponimi motivirani pridjevom *carski* (< *cesarski*) odnose se na razdoblje austrougarske vladavine. Toponim *Tamnice* odnosi se na zgrade koje je gradila Austro-Ugarska tijekom rata s Italijom 1916. i 1917., a naknadno su služile kao šumareva kuća. Toponim *Strašivi kuk* mogao bi se odnositi na poprište kakve bitke.

4.3.5. Toponimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice

4.3.5.1. Toponimi motivirani imenima kršćanskih svetaca: *Pàntēlijeva glàvica*, *Pètkova ljût*.

4.3.5.2. Toponimi po vjerskim zajednicama te crkvenim građevinama i posjedima: *Mèjtēf* (usp. *mekteb* ‘muslimanska škola’ < tur. *mekteb/mektep*).

4.3.5.3. Prežitci pretkršćanskih vjerovanja: *Ĭgrišta*, *Vilina dòlina*.

4.3.5.4. Ostali elementi duhovne kulture: *Prporin dô* (usp. *prporuša* ‘mlada djevojka koja doziva kišu u sušnome razdoblju’), *Stàrac* (< *starac* ‘predstojnik krstjanske hiže’).

Oronim *Pantelijeve glavice* vjerojatno je motiviran postojanjem pravoslavne crkve sv. Panetlije u susjednome selu Orašju. I inače je štovanje svetoga Pantelejmona, mučenika koji je živio na prijelazu iz 3. u 4. stoljeće, veoma živo. Katolici taj blagdan slave 27. lipnja. U Popovu, naime, postoji uzrečica: *Gromom bije Gromovnik Ilija, vatrom pali Ognjena Marija, pomaže im sveti Pantelija* (Kriste 2007: 203). Iako se sveti Pantelejmon danas slavi uglavnom na kršćanskome istoku, štovao se i u zapadnoj Europi (u Francuskoj i Italiji), poglavito tijekom epidemija kuge. Na štovanje svetoga Pantelejmona u Hrvatskoj upućuje toponim *Pantovščak* u Zagrebu. Na negdašnju krstjansku nazočnost upozorava toponim *Starac*, a na muslimanske vjerske škole *Mejtēf*. Kao i drugdje po istočnoj Hercegovini toponim *Igrište* označuje duhovno središte sela, mjesto na kojemu su nekoć *igrane vile* (na čiju nazočnost upućuje toponim *Vilina dolina*).

4.4. Toponimi antroponimnoga postanja:

Najviše je toponima tvoreno od pridjevaka, rodnih imena i prezimena. Tako su u toponimiji potvrđena prezimena za čije se nositelje pouzdano zna da su nastanjivali Koteze. Hrvatska su prezimena potvrđena u mjesnoj toponimiji: *Bukvić* (< *bukva*), *Burić* (< *bura*), *Čorak* (usp. *ćoro*³⁴ < *ćoravac* < tur. *kör* ‘slijep’), *Dobroslavić* (< *Dobroslav*; po predaji je raslojavanjem toga roda nastao rod Kukrika), *Kukrika* (< *kukrika* ‘bijeli grab, *Carpinus orientalis* Mill.’), *Moro* (< *mor* ‘crn’) i *Vuličević* (< *Vulič* < *Vule* < *Vuk*). U toponimiji su potvrđena mjesna srpska prezimena *Bajalo* (usp. *bajati* ‘čarati’) i *Bakotić* (< *Bakota* < *Bako* < *bak* ‘bik’) te bošnjačka *Burina* (nastali od katolika Burića), *Cigić* (< *Cigo* < *Cigan* ‘Rom’), *Hadžić* (< *hadžija* ‘musliman koji je posjetio Meku’ < *haci*), *Kajmović* (< *Haim/Kaim*³⁵) i *Šerak*³⁶ (< *Šero* < *Šerif*). Potvrđena su i prezimena čiji su nositelji nastanjivali susjedna popovska sela, a koji su mogli biti i stalni ili povremeni stanovnici Koteza: *Gašić* (< *Gašo* < *Gašpar*; Čvaljina), *Mandić* (< *Manda* < *Mandalijena* ‘Magdalena’; Orašje), *Marčinko* (< *Marčinko* < *Marko*; Turkovići, Livorska Prodo i Glumina), *Mihajlović* (< *Mihajlo*; spominju se u Bobanima, Dubljanima i Strmici, a od njih potječu hutovski Konjevodi), *Miljković* (< *Miljko* < *Miloslav*; Trebimlja), *Miljić*³⁷ (< *Mile* < *Miloslav*; Trebimlja), *Pupo* (< *pup*; Čvaljina i Strmica) i *Vukić* (< *Vuk*; Ravno i Trnčina). Prezimena Gašić i Mandić u Popovu danas nose pravoslavci, a sva ostala navedena prezimena nose katolici. U toponimiji su se također odrazila i prezimena muslimanskih posjednika *Durak(ović)* (< *Durak*), *Hodžić* (< *hodža* ‘muslimanski svećenik’ < *hoca*), *Mujezinović* (< *mujezin* ‘svećenik koji s munare poziva vjernike na molitvu’ < tur. *müezzin*), *Ramić* (< *Ramo* < *Ramadan*), *Sijerak* (< *sijerak* ‘sirač, *Sorghum vulgare*’), *Smailović* (< *Smail* < *Ismail*) te možda *Velić* (< *Velo* < *Velimir*; toponim *Voluša* u prijašnjim razdobljima zabilježen kao *Vehuša*) čija su zemljišta dodijeljena mletačkim nadarenicima koncem 17. st. Vjerojatno je tek manji dio njih bio trajno naseljen u Kotezima. U toponimiji su se odrazila i prezimena ili pridjevci *Grgić* (< *Grgo* < *Grgur*) i *Njunjo/Njunjić* (< *njunjo* ‘osoba slabije motorike i mentalnih sposobnosti’) koja nisu zabilježena u Popovu. U toponimiji su se odrazila i osobna imena *Đurin* (< *Đuro* < *Durađ*), *Huso* (< *Husein*), *Lais* (< (*V*)*la(d)is(l)av*). *Mehmed*, *Mihajlo*, *Oruč*³⁸, *Sadok*³⁹ i *Vjeko*

³⁴ Prezime je zabilježeno i u obliku *Ćorac*.

³⁵ Prezime je zabilježeno i u obliku Haimović, a i Haim i Kaim su muslimanska imena.

³⁶ Ismail, Ahmed i Ferhad Šerak spominju se 1766. kao stanovnici Koteza (Hasandedić 1990: 285).

³⁷ Prezime kasnije nose Mijići i Mihići. Lik Miljić posljedica je treće jotacije.

³⁸ Oruč Smajlović bio je jedan od krupnijih posjednika u Kotezima (Hrabak 1985: 39).

³⁹ *Sadok* je hebrejsko ime koje se spominje u Starome zavjetu. Odradilo se u poljskoj ojkoni-miji i antroponimiji, ali je vjerojatnije da je na hrvatsko ozemlje došao turskim posredništvom.

(< *Vjekoslav*) te osobni nadimci *Čauš* (< *čauš* ‘vojni čin’ < tur. *çavuş*), *Kendo*, *Pandur* (< *pandur* ‘redarstvenik’ < mađ. *pandúr*) i *Žero* (usp. *žeronja* ‘vol riđe ili sive dlake’; RSKNJ 5: 352).

4.4.1. Višečlani toponimi antroponimnoga postanja

4.4.1.1. Toponimi od antroponima i zemljopisnog naziva: *Milina péc*, *Òručevi dôci*⁴⁰, *Šárin dôlina*.

4.4.1.2. Toponimi od antroponima i fitonima: *Làisov gřm*.

4.4.1.3. Toponimi od antroponima i gospodarskih naziva: *Bàjalov sàlādž*, *Bàjalovo gúvno*, *Bàkotića pòjate*, *Bùkvića čàtrnja*, *Bùkvića sàlādž*, *Bùrića pùč*, *Cigića čàtrnja*, *Cigića pùč*, *Čàtrnja Kùkríkā*, *Dobròslavića mèđe*, *Dùrākovo gúvno*, *Gārīnova lazètina* (< *lazina* ‘krčevina’), *Gášino gúvno*, *Gřgića nřiva*⁴¹, *Gřgića vřti*, *Húsín vīnogrād*, *Kéndina čàtrnja*, *Mèhmedov vřt*, *Mihājlovića rùpa*, *Miljušine mèđe*, *Njūnjev láz*, *Sàlādž Čôrākā*, *Sàlādž Kùkríkā*, *Smájića lazètina*, *Šērākova čàtrnja*, *Šērākovi vřti*, *Vjékina čàtrnja*, *Vúkića mřinice*, *Vùličevića čàtrnja*.

4.4.1.4. Toponimi od antroponima i naziva kulturnopovijesnoga postanja: *Bàjalova kùla*.

4.4.1.5. Toponimi od antroponima i naziva za obitavališta, javne prostore i putove: *Bùrinova àvlija*, *Hòdžičevina mähala*, *Kájmovića ùlica*, *Mujèzin kućerine*, *Púpin čàrdāk* (< *čardak* ‘kuća na kat’ < *çardak*), *Púpina kùća*, *Šērākova ùlica*, *Žerovo kùčište*.

4.4.1.6. Toponimi od antroponima i naziva uvjetovanih duhovnim i vjerskim životom zajednice: *Krékića plòča*⁴².

4.4.2. Jednočlani toponimi antroponimnoga postanja

4.4.2.1. Toponimi antroponimnoga postanja tvoreni toponomastičkim sufiksima: *Báškovina Čauševica*, *Đurinovac*, *Gřguša*, *Hòdžičevina*, *Krīlonjina*, *Ma(r)čínkuša*, *Màndičevina*, *Mihājluša*, *Mihājlušina*, *Miljuše*, *Môrovina*, *Pandùrica*, *Rámičevina*⁴³, *Saðòkuša*, *Vòluša*.

⁴⁰ Zbog neprozirnosti mjesnomu stanovništvu danas toponim glasi *Oráček dôlac*.

⁴¹ Naziva se i *Vèlikā nřiva*.

⁴² Drži se da je ondje bio grob.

⁴³ Predio se naziva i *Mähala*.

U koteškoj toponimiji odrazili su se sufiksi *-evica/-ovica*, *-evina/-ovina*, *-ina*, *-ovac* i *-uša*.

4.5. Toponimi etničkoga i ktetičkoga postanja: *Grkodol*⁴⁴, *Gřmičkĭ brijĕg*, *Kòteškā vāla*, *Ōbzĭrskā grānica*.

Unutar ove skupine odrazili su s ktetici *Koteški* (< *Kotezi*) i *Obzirski* (< *Obzir*) te etnonim *Grk*. Na hrvatskome povijesnom području etnonim *Grk* katkad označuje trgovca. U susjednim Strujićima postoji pak toponim *Mnĕtač jāma* (< *Mnetci* ‘Mletci’).⁴⁵

4.6. Toponimi nejasna postanja ili motivacije: *Bāba*⁴⁶, *Kopĭljāk*⁴⁷, *Lijĕpā vlāka*, *Lùkatā nĭva*, *Pòdgmĭčje* (gnjila), *Pòspjenice*, *Ravaštáci*, *Rāzbetnice*.

5. Jezično raslojavanje toponima

U koteškoj toponimiji nahodimo tragove različitih jezičnih sustava. Najstariji je sloj koji se odrazio u zažapskoj toponimiji predrimski. On obuhvaća odraze apelativa neindoeuropskoga mediteranskog postanja te ilirske jezične prežitke koji su se toponimizirali. S obzirom na to da su navedeni jezici veoma slabo poznati, pripadnost je pojedinoga toponima tomu sloju najteže odrediti. Predrimskomu sloju obično se pridružuju toponimi koje ne možemo izvoditi iz grčkoga i latinskoga. Moguće je da tomu sloju pripada toponim *Grma*. On bi mogao biti istoznačan čestomu toponimu *Garma* koji se (Sk 1: 554) povezuje s ilirskom riječju *gŭrma*. Rane su se latinske i dalmatske posuđenice očuvale u gospodarskim toponimima, i to u nazivima za zbirališta vode (*Čatrnja* < *čatrnja* < psl. *čьtŕnja < lat. *cisterna* i *Puč* < *puč* ‘zdenac’ < dalm. *pu^šeu* <

⁴⁴ Toponim nije naglašen jer je spomenut samo u povijesnim vrelima.

⁴⁵ Opširnije o odrazima etnonima u hrvatskoj obalnoj toponimiji vidi u Skračić (2007.).

⁴⁶ Apelativ *baba* često označuje veliki kamen ili hridinu. *Baba* je ujedno i ime ženskoga demona, personifikacija ženskoga pretka, možda eufemizam za božanstvo plodnosti (Brozović Rončević 1987: 123). U Zažablju i Popovu nailazimo na mnogobrojne prežitke pretkršćanskih hrvatskih vjerovanja, tako da ni mogućnost da je dio toponima motiviranih apelativom *baba* zapravo odraz negdašnjega duhovnog života, ne treba odbaciti. Poglavitno stoga što je toponimom *Baba* u Kotezima imenovana pećina, a pećine uvijek golicaju maštu mjesnoga stanovništva.

⁴⁷ Toponim *Kopilišće* u Novome Selu na Braču označuje proplanak, a toponim *Kopila* brdo s grčkom gomilom. U Istri i južnoj Dalmaciji apelativi *kopila* i *kopilišće* označuju stog trave, zemlje ili kamenja u blizini kuća (Šimunović 2004: 226). Toponim *Kopiljak* nalazi se na brežuljku Bit te se u njegovu okruženju nalaze kuće i omeđine.

lat. *puteus* ‘zdenac, studenac; zbiralište vode, kaljuža’) i u nazivu za vapnenicu *Klačetina* (usp. *klačina* < *calcaina*) te u odrazima fitonimijskih naziva (*Lovoričin kuk* i *Pipuni*). Dalmatskoga je postanja vjerojatno i apelativ *Skorata* možda usporediv s toponimima *Sakarata* na Pagu i Rabu. Temeljnomu slavenskom jezičnom sloju pripadaju i danas posve neprozirni toponimi kao što su *Bit* i fitonimijski naziv (*hrž* ‘raž’ (*Ržani do*) koji je češće zabilježen u hrvatskim kajkavskim krajevima. Turski je adstratni sloj nešto zastupljeniji nego u drugim dosad toponimijski obrađenim popovskim selima, no njegov udio s obzirom na dugotrajnu osmanlijsku okupaciju i nije prevelik. Osim u antroponimnim toponimima odraze turskih apelativa nađemo u toponimima koji se odnose na ugoštiteljske (*Dučan* i *Han*), vjerske (*Harem* i *Mejtef*) i obrambene objekte (*Kula*). Bilježim i toponimsku polusloženicu *Saraj gradina* hibridnoga tursko-hrvatskoga postanja. Mađžarski se jezični utjecaj ogleđa u mnogobrojnim odrazima apelativa *saladž* (< mađ. *szállás* ‘salaš’).

5. Zaključak

U ovome radu obrađuje se tristotinjak toponima sela Kotezi u sjeveroistočnome dijelu Popova. Navedeno se naselje spominje u povijesnim vrelima od 1335. te se stoljećima nalazilo na razmeđu istočnoga i zapadnoga kršćanstva te islama. Koteška je vala spletom povijesnih okolnosti nakon protjerivanja Hrvata iz Dubljana polovicom prošloga stoljeća postala najistočnijim hrvatskim područjem na sjevernoj strani Popova koje je od većinski hrvatske južne strane Popova sve donedavno šest mjeseci godišnje dijelilo poplavljeno Popovsko polje. Opstanak je u takvu okruženju bio gotovo nemoguć te su i zbog toga Kotezi zavrijedili toponomastičku obradbu koja je pokazala veliku raznolikost i bogatstvo. Naime, u mjesnoj toponimiju nađemo prežitke različitih jezičnih sustava. S obzirom na to da su se Kotezi nalazili na važnoj prometnici koja je iz Bosne preko Gornje Hercegovine i Ljubinja vodila prema moru, bili su važni i Osmanlijama te su Kotezi jedno od rijetkih popovskih sela koje je bilo u većoj mjeri islamizirano. To se odrazilo i na mjesnu toponimiju iako je zanimljivo da se turski sloj nije odrazio u zemljopisnome nazivlju. Tim više što odraze turskih zemljopisnih naziva nalazimo u drugim popovskim i zažapskim selima u kojima muslimana nije bilo ili su bili izrazita manjina. U Kotezima vrijeđi izdvojiti i moguće predrimske (*Grma*) i dalmatske (*Puč* i *Skorata*) prežitke te tragove hrvatskih apelativa (*bit* i *hrž*) koji su mjesnomu stanovništvu posve neprozirni.

Literatura:

- ALIČIĆ, AHMED S. 1985. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- ANĐELIĆ, PAVAO 1999. Srednjovjekovna župa Popovo. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 13–25.
- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. 1881. – 1976. Zagreb: JAZU.
- BEŠLAGIĆ, ŠEFIK 1966. *Popovo: srednjovjekovni nadgrobni spomenici*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine.
- BORYŚ, WIESŁAW 2006. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1987. Tragovi poganskih, kršćanskih i islamskih kultura u toponimiji, *Zbornik 6. jugoslovenske onomastičke konferencije, Odeljenje jezika i književnosti SANU*, 7, Beograd, 117–124.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1997. Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnome hrvatskom prostoru, *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 7–40.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1999. Nazivi za blatišta i njihovi odrazi u hrvatskoj toponimiji, *Folia onomastica Croatica*, 8, Zagreb, 1–40.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA; ANKICA ČILAŠ ŠIMPRAGA; DOMAGOJ VIDOVIĆ 2011. Suвременa toponimija otoka Paga, *Toponimija otoka Paga*, Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 639 – 679.
- DAD = Državni arhiv Dubrovnik.
- ESSJ = *Etimološki slovar slovenskega jezika, sv. 1.*, 1976. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- FILIPOVIĆ, MILENKO S.; LJUBO MIĆEVIĆ 1959. Popovo u Hercegovini. *Djela odjeljenja istorisko-filoloških nauka naučnoga društva NR Bosne i Hercegovine*, 15 (11), Sarajevo.
- FRANČIĆ, ANĐELA; MILICA MIHALJEVIĆ 1997 – 1998. Antonimija u hrvatskoj ojkonomiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23 – 24, Zagreb, 77–102.
- HASANDEDIĆ, HIVZIJA 1990. Muslimanska baština u istočnoj Hercegovini. Sarajevo: Mešihat islamske zajednice.
- HBL 7 = *Hrvatski bibliografski leksikon*, 7 (Kam – Ko). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (urednici: R. Matasović i Lj. Jojić) 2002. Zagreb: Novi liber.
- HRABAK, BOGUMIL 1985. Zemljišne parcele feudalaca i muslimanskih seljaka u Popovu, Zažablju i Trebinju početkom Morejskog rata. *Tribunia*, 9, Trebinje, 31–46.

- JIREČEK, KONSTANTIN 1892. *Spomenici srpski II*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- JIREČEK, KONSTANTIN 1952. *Istorija Srba: prva knjiga do 1537. godine*. Beograd: Naučna knjiga.
- KRISTE, ĐURO 1999. *Župa Trebinja*. Dubrovnik: Župa sv. Petra (Dubrave Hrid).
- KRISTE, ĐURO 2007. *MORAŠnica. Slike jednog vremena*. Dubrovnik: PGM Ragusa.
- LIGORIO, ORSAT 2011. *Još nešto o akcentu naših romanizama* (uručak).
- LUČIĆ, IVO 2009. *Povijest dinarskog krša na primjeru Popova polja* (doktorat). Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici Fakulteta za podiplomski študiji.
- MARIJANOVIĆ, PERO; ŽELJKO RAGUŽ; STANISLAV VUKOREP 2011. Moguće geološko-morfološke poveznice Hercegovine s povijesnim nazivom Crvena Hrvatska, *Hum i Hercegovina kroz povijest*, 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 85–98.
- NAMETAK, ALIJA 1940. Islamski kulturni spomenici u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori: putopisne bilješke, *Kalendar Narodne uzdanice za 1940. godinu*, Sarajevo, 112–130.
- NIKIĆ, ANDRIJA 1988. Hercegovački katolici između 1683. i 1735. godine. *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, Sarajevo, 135–163.
- Pamučina = Čokorilo, Prokopije; Pamučina, Joanikije; Skenderova Staka 1976. *Ljetopisi*. Sarajevo.
- Popis 1879 = *Ortschafts und Statistiks von Bosnien und Herzegovina / Statistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: K. u. k. Regierungsdruckerei.
- Popis 1895 = *Hauptresultate des Volkszählung in Bosnien und der Herzegovina vom 22. April 1895*. Sarajevo: Statistische Departement der Landesregierung.
- PUJIĆ, SAVO 2003. Iz trebinjske toponimije: Porijeklo toponima. *Tribunia*, 10, Trebinje, 131–186.
- PULJIĆ, IVICA 2008. *Popisi izbjeglica iz Donje Hercegovine u Dubrovačko primorje 1875. – 1878. godine*, *Humski zbornik*, 11, Neum.
- PULJIĆ, IVICA; ĐURO BENDER; STANISLAV VUKOREP 2001. *Stradanja Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini*: *Humski zbornik*, 5, Zagreb.
- REW = WASMER, MAX 1950. – 1958. *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter.
- RSKNJ = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I. – XVII. 1959. – 2006. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.

- SBiH = *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*.
Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- SiR = SKOK, PETAR 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I – II*.
Zagreb: JAZU.
- SIVRIĆ, MARIJAN 2003. *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667. – 1808.)*: *Humski zbornik*, 6, Dubrovnik – Mostar.
- SIVRIĆ, MARIJAN 2007. Crtice iz starije prošlosti sela Dubljani u Popovu. *Dubljan*, *Humski zbornik*, 10, Ravno, 83–94.
- Sk = SKOK, PETAR 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I – IV. Zagreb: JAZU.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR 2007. Noms des peuples non Croates dans la toponymie Adriatique. *Hieronymus*, 1, Zadar, 177–184.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR; ANTE JURIC 2004. Krški leksik zadarske regije. *Geoadria*, 9/2, 159–172.
- SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega 1970. – 1991. Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik.
- ŠEVO, LJILJANA 2002. *Pravoslavne crkve i manastiri u Bosni i Hercegovini do 1878*. Banja Luka.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2004. *Bračka toponimija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2005. *Toponimija istočnojadranskoga prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Supetar: Brevijar.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2010. Lička toponomastička stratigrafija, *Folia onomastica Croatica*, 19, Zagreb, 223–246.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2008. Toponimija sela Dubljani u Popovu. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, Zagreb, 431–448.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2010. Pregled toponimije jugozapadnoga dijela Popova. *Folia onomastica Croatica*, 19, Zagreb, 283–340.
- VINJA = *Jadranske etimologije: Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku, I – III*. 1998 – 2004. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.
- VUJIĆIĆ, DRAGOMIR 1969. Topografski apelativi Zubaca u Hercegovini. *Onomastica Jugoslavica*, 1, Ljubljana, 89–104.

The toponymy of the village Kotezi in Popovo

Abstract

The paper presents an analysis of 300 toponymic types in the village of Kotezi in the northeastern part of Popovo on the basis of field work and a review of historical data. In the first part of the paper, the geographical location of the village and a short historical overview are given. In the second part of the paper, demographic conditions are analyzed. In the third part, the etymology of the oikonym Kotezi is explained, and in the fourth part, other village toponyms are classified according to their meaning. In the fifth part of the paper, toponyms are divided according to language origin. From the rich toponomastic data, the toponyms *Puč* and *Skorata* are analyzed as the most likely Romance remnants. In the toponymy, the disused appellatives of Slavic origin *bit* (compare Czech *byt* ‘apartment’) and *hrž* (compare kajkavian *hrž* ‘rye’) are found. The most represented adstrate layer is Turkish, and Venetian traces are found as well.

Ključne riječi: Kotezi, Popovo, oikonimija, toponimija, mjestopis

Key words: Kotezi, Popovo, oikonymy, toponymy, topography